

Zorbalığa Dair Bilişsel Yargıların, Tepkisel ve Amaca Yönelik Saldırganlığın Aile İçi Şiddet Olgusu Açısından İncelenmesi

Dr. Öğretim Üyesi Eda Ermağan Çağlar^{1*}
Arş. Gör. Dr. Tuğba Türk²
Dr. Öğretim Üyesi Yasemin Sanal³

Geliş tarihi: 07.08.2019
Kabul tarihi: 03.09.2019

Atf bilgisi:
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: Özel Sayı Sayfa: 130-142
Yıl: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

¹University of Northampton, İngiltere,
eda.e.caglar@northampton.ac.uk,
ORCID: 0000-0002-9690-2898

²Trakya Üniversitesi, Türkiye,
tugbatürk.t@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-4361-3769

³Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye,
yaseminsanal@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3147-6269

* Sorumlu yazar

ÖZ

Bu çalışmada, cinsiyet, aile içi şiddete tanık olma, şiddete maruz kalma, maruz kalınan ve tanık olunan şiddet türü açısından zorbalığa dair bilişsel yargıların farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi; zorbalığa dair bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırganlıkla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, İstanbul ilinde öğrenim gören 11-15 yaş grubu öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği; Tepkisel ve Amaçlı Saldırganlık Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için pearson korelasyon analizi; yordama durumunun incelenmesinde lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Fark testlerine yönelik analizlerde ise ilişkisiz grup t testi, Kruskal Wallis ve Mann Witney U testleri uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu %50.7'si (152) kadın, %49.3'ü (148) erkek olmak üzere 300 kişiden oluşmaktadır. Grubun yaş ortalaması 12.49 olup, çalışma grubundaki en büyük katılımcının 15 en küçük katılımcının ise 11 yaşında olduğu görülmüştür. Çalışma grubunun %30'u (90) şiddete maruz kaldığını, %62.7'si (188) şiddete maruz kalmadığını belirtmiştir. Analizlerde, zorbalığa dair bilişsel yargıların, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık sonucunun tahmin edilmesinde anlamlı seviyede ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$) etkili olduğu görülmüştür. Zorbalığa dair bilişlerin aynı zamanda önemli oranda tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık testinin sonuçlarının varyansını ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) açıkladığı sonucuna varılmıştır. Çalışma sonucunda aile içi şiddete tanık olma ve maruz kalmanın zorbalığa dair bilişlerde farklılık yaratmış olduğu ve zorbalık davranışını göstermede ve normalleştirmede istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna karşılık, şiddetin türünün ve şiddetin kim tarafından uygulandığının zorbalığa dair bilişlerde istatistiksel açıdan anlamlı etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında aile içi şiddetin neden olduğu zorbalıkla ilgili bilişsel yargılamaardaki bu değişikliğin, kişi zorbalık davranışları göstermese bile zorbalık döngüsünün sürekliliğini destekleyen tutumlara yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: zorbalık, bilişsel yargılar, tepkisel saldırganlık, amaca yönelik saldırganlık, aile içi şiddet

Investigation of Cognitive Judgments about Bullying, Reactive and Goal-Directed Aggression in terms of Domestic Violence

Assist. Prof. Dr. Eda Ermağan Çağlar^{1*}
Res. Assist. Dr. Tuğba Türk²
Assist. Prof. Dr. Yasemin Sanal³

First received: 07.08.2019
Accepted: 03.09.2019

Citation:
IBAD Journal of Social Sciences
Issue: Special Issue **Pages:** 130-142
Year: 2019

This article was checked by *iThenticate*.
Similarity Index 02%

¹University of Northampton, UK,
eda.e.caglar@northampton.ac.uk,
ORCID: 0000-0002-9690-2898

²Trakya University, Turkey,
tugbaturk.tt@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-4361-3769

³Manisa Celal Bayar University, Turkey,
yaseminsanal@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-3147-6269

* **Corresponding Author**

ABSTRACT

The aim of this study is to determine whether cognitive judgments about bullying differ in terms of gender, witnessing domestic violence, exposure to violence, and the type of violence experienced and witnessed, and to investigate the relationship between bullying and reactive and goal-directed aggression. This study was conducted with the participation of 11-15-year-old students in Istanbul. As a data collection tool, Cognition Questionnaire about Bullying, Reactive and Goal-directed Aggression Scale and Personal Information Form were used. Pearson correlation analysis was used to analyze the relationships between variables; linear regression analysis was used to investigate the predictive status. In the analysis for difference tests, unrelated group t test, Kruskal Wallis and Mann Witney U tests were applied. The study group consisted of 300 people, 50.7% (152) of which are women and 49.3% (148) of which are men. The mean age of the group was 12.49 and the oldest participant in the study group was 15 years old and the youngest participant was 11 years old. 30% (90) of the study group stated that they were exposed to violence and 62.7% (188) stated that they were not exposed to violence. Analysis showed that cognitions related bullying was effective in predicting the result of reactive and proactive aggression ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$). It was concluded that the cognitions related bullying also explains the variance ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) of the results of the significant reactive and proactive aggression test. As a result of this study, it was found that witnessing and being exposed to domestic violence made a difference in cognitions about bullying and had a statistically significant effect on showing and normalizing bullying behavior. On the other hand, it was concluded that the type of violence and by whom the violence is applied does not have a statistically significant effect on bullying cognitions. In the light of the information obtained, it was concluded that this change in cognitive judgments related to bullying caused by domestic violence leads to attitudes that support the continuity of the bullying cycle even if the person does not show bullying behaviors.

Keywords: bullying, cognitive judgements, reactive aggression, proactive aggression, domestic violence

GİRİŞ

Akran zorbalığına ilişkin son yıllarda yapılan çalışmaların öncesinde zorbalık davranışı gelişim ve büyüme sürecinin bir parçası; bireyin karakterini oluşturan bir geçit olarak kabul görmüştür (Padgett & Notar, 2013). Kişiyle dalga geçmek gibi davranışlar neredeyse herkes tarafından deneyimlenen bir yaşantı olarak değerlendirilmiş ve zorbalık davranışı normalleştirilmiştir (Padgett & Notar, 2013). Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarla birlikte zorbalığa yönelik tutum ve algılar da değişmiştir. Elde edilen sonuçlar zorbalığın daha fazla ciddiye alınan bir olgu haline gelmesine imkan sağlamış (Murphy, 2009) olup zorbalığın şiddet davranışının bir alt kategorisi (Houndoumadi & Pateraki, 2001) olarak kabul edilmesinde etken olmuştur.

Akran zorbalığı konusunda önemli çalışmalarda bulunmuş olan Olweus'a (1997) göre zorbalıktan bahsedebilmek için üç kriter bulunmaktadır. Bunlardan ilki saldırgan davranış veya kasıtlı zarar verme, ikincisi tekrarlama ve zaman içinde devam etme ve üçüncüsü ise kişilerarası ilişkide güç dengesizliğidir. Olweus'un bu kriterlerinden yola çıkan Pişkin (2002) okul zorbalığını mağdurun kendisini koruyamadığı, bir ya da birden fazla güçlü öğrenci tarafından daha güçsüz öğrencilere uygulanan sürekli ve kasıtlı rahatsız edici davranışlar olarak tanımlamıştır.

Her geçen gün daha hızlı bir artış sergilediği gözlenen zorbalık olgusunun, teknolojiye bağlı olarak farklı bir boyut kazandığı da gözden kaçırılmamalıdır. Teknoloji kullanımındaki yaygınlık ve sanal ortamın sağlamış olduğu takip edilemezliğin yanı sıra zaman ve mekandan bağımsız olma akran zorbalığına farklı bir boyut katmış ve bu yeni alan zorbalığı kontrol edilmesi zor bir süreç haline getirmiştir. Bu nedenle, konunun ehemmiyeti hususunda akran zorbalığına sebebiyet veren etkenlerin belirlenmesi ve bu etkenlere yönelik çalışmaların sürdürülmesi zaman içinde öncelik kazanmıştır.

Zorbalık konusunu ele alan çalışmalara bakıldığında zorbalık davranışının ortaya çıkışına zemin hazırlayan etkenlerden bahsedilirken en dikkat çeken kavramlardan birinin ahlaki kayıtsızlık (moral disengagement) (Yadava, Sharma, & Sharma, 2008) olduğu görülmektedir. Ahlaki kayıtsızlık kavramına göre, zorbalık davranışı gösterenler, hipotetik olarak başka bir zorbanın davranışlarını meşrulaştırırlar, davranışlarını benmerkezci bir bakış açısıyla değerlendirirler ve bu değerlendirmeyi kazançlar üzerinde temellendirirler. Çeşitli ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları arasından ahlaki meşrulaştırma ve kurbanı suçlama zorbalık davranışının en anlamlı biçimde yordayıcısıdır (Yadava, Sharma, & Sharma, 2008).

Ahlaki kayıtsızlık kavramı birçok araştırmacının yanı sıra Bandura'nın açıklamaları için de önem taşıyan bir kavram olmuştur. Bandura (1999) ahlaki kayıtsızlık mekanizmasının, ahlaki standartlara uygun davranmadıklarında insanların kendilerini olumsuz yönde değerlendirmekten kaçınmak ve suçluluk gibi istenmeyen duygulardan korunmak için kullanıldığını belirtmektedir. Kişiyi suçluluk duygusundan, yaptıkları davranışlarının sorumluluğunu almaktan alıkoyan bu kendine hizmet eden bilişsel süreçler empati, suçluluk ve utanç gibi huzuru ve olumlu sosyal davranışları geliştirmekte önemli olan sosyal duygusal süreçleri nötralize etmektedir. Bandura daha sonraki çalışmalarında sekiz tür ahlaki kayıtsızlık mekanizması tanımlamıştır (Bandura, 2002). Bunlar: Ahlaki meşrulaştırma, iyimser etiketleme, olumsuz davranışı kıyaslama, sorumluluğu yayma, sorumluluğu üstlenmeme, olumsuz sonuçları önemsememe/çarpıtma, insandışılama ve suçu atfetmedir. Bu gruplamaya ek olarak, aile içi şiddete tanık olmanın ahlaki kayıtsızlık ile ilişkili olduğu belirtilirken (Dadouch, 2017), zorbalık eylemi için de yordayıcı işlev gördüğünün altı çizilmektedir (Baldry, 2003). Dolayısı ile bu bilişsel mekanizma üzerinden, kişiler ahlaki olarak kabul edilmeyen davranışlarını bilişsel olarak yeniden yapılandırarak ahlaki olarak kabul edilebilir hale getirmektedir (Bandura, Barbaranelli, Caprara & Pastorelli, 1996). Diğer bir bağlamda, Bandura'nın ahlaksal yargıların bozulmasına ilişkin yaklaşımı zorbalıkla ilgili bilişsel süreçleri açıklamak için de kullanılan yöntemlerden biridir (Gökkaya & Sütçü, 2015).

Akran zorbalığını ele alan çalışmalara baktığımızda, zorbalığa ilişkin somut göstergenin yani zorbalık davranışlarının da gözlemlendiğini görmekteyiz. Şiddet davranışı olması doğrultusunda zorbalığı saldırganlık açısından ele alan bu çalışmalarda, ahlaki kayıtsızlık ve zorbalığa dair bilişsel süreçlerin yanı sıra zorbalığın davranışsal göstergesi olan saldırgan tutum ve davranışlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda karşımıza çıkan en önemli çalışmanın 1987'de yılında Dodge ve Coie tarafından gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Dodge ve Coie (1987) çalışmalarında tepkisel (reaktif) ve amaca

yönelik (proaktif) olmak üzere iki tip saldırganlıktan söz etmektedir. Tanımlamalarına göre; tepkisel saldırganlık engellenme ve provokasyona verilen savunmacı, öfkeli tepki iken; amaca yönelik saldırganlık sosyal öğrenme modeli temelli, kasıtlı ve amaçlı davranış olarak açıklanmaktadır (Dodge & Coie, 1987). Dolayısıyla tepkisel saldırganlıkta algılanan bir tehdite yönelik tepki söz konusudur. Amaca yönelik saldırganlıkta ise tepki herhangi bir tehdite yönelik olarak ortaya çıkmamakta (Deptula & Cohen, 2004), daha ziyade zorbalık davranışı ile de benzerlikler gösteren, başka birinin üzerinde baskı kurma gibi amaca hizmet eden kışkırtılmamış davranışlar (Price & Dodge, 1989) olarak tartışılmaktadır. Akran zorbalığı ile tepkisel ve amaçlı saldırganlık arasındaki ilişkiler üzerinde yapılan çalışmalardan bazıları, zorbalık davranışının hem tepkisel hem de amaca yönelik saldırganlıkla ilişkili olduğunun altını çizmiştir (Camodeca, Goossens, Terwogt & Schuengel, 2002; Salmivalli & Nieminen, 2002). Bu çalışmalara göre, zorbalık akranları üzerinde baskı kurmak ve benzeri gücünü kanıtlamaya dayalı amaçlara ulaşmanın bir yolu olarak amaca yönelik saldırganlık gösterirken aynı zamanda diğerlerinin kışkırtmaları neticesinde tepkisel saldırganlık gösterebilmektedir. Camodeca ve Goossens'a göre (2005) ise, zorbalık uygulayan çocuklar, akran grubu içerisinde konum elde edebilmek ya da bir nesneye sahip olabilmek adına tepkisel saldırganlığı bir araç olarak kullanabilmektedir. Literatürde yer alan söz konusu bulgular doğrultusunda, akran zorbalığının ortaya çıkışında, okullara ait özellikler dışında geniş bir arka plana, dinamikler zincirine sahip olduğu görülmektedir. Bandura'nın (2002) ahlaki kayıtsızlık kavramında ele aldığı dinamiklerin aynı zamanda kişinin bilişsel yargılarını da etkilediği ve bu sürecin tepkisel ve/veya amaca yönelik saldırganlık kapsamında davranışsal sonuçlarının gözlemlenebildiği açıkça görülmektedir.

Aile içi şiddet aile üyelerinden biri tarafından aynı ailedeki bir diğer üyenin yaşamını fizik veya psikolojik bütünlüğü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem veya ihmal şeklinde tanımlanmaktadır (Aksoy, Çetin, İnancıcı, Polat vd., 2004). Genellikle, bir aile bireyinin diğeri üzerinde kontrol kurmaya çalışması sonucu ortaya çıkan aile içi şiddet olgusunda kurban eşler ve/veya çocuklar olabilmektedir (Kenney, 2012). Aile içi şiddet kapsamında, şiddet, erkekten kadına, kadından erkeğe, ebeveynlerden çocuğa, çocuklardan ebeveynlerine, kardeşlerden birinin diğeri şeklinde uygulanabilmektedir. Aile içi şiddete tanık olan çocuk başkası üzerinde kontrol kazanmak ya da engelleme ve stresle başa çıkmak için şiddeti kabul edilebilir bir yöntem olarak öğrenir (Dunlap, 2004). Söz konusu şiddet fiziksel, duygusal, cinsel ya da ekonomik olabilir. Bazı vakalarda bu şiddet türlerinden birine rastlanırken bazı vakalarda aynı zaman içerisinde birden fazla şiddet türünün uygulanabildiği veya farklı zamanlarda farklı şiddet türlerinin gözlemlenebildiği bilinmektedir. Bu noktada, kişinin güvenli alanı olarak kabul edilen aile ortamında yaşanan şiddetin aile bireyleri üzerinde de kalıcı etkilerinin olması kaçınılmazdır. Özellikle, şiddet döngüsünün bir sonraki nesile taşınması açısından önemli bir konuma sahip olan çocuğun, aile içi şiddete maruz kalma ve hatta tanık olma neticesinde bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişiminin derinden etkilendiği düşünülmektedir. Bu durumun da çocuğun ilerleyen süreçte hem çevresel hem toplumsal ilişkilerinde şiddet döngüsünü sürdürme doğrultusunda etkileşimlerde bulunduğu var sayımını ortaya koymaktadır.

Çalışmalar zorbalık göz önünde bulundurulduğunda aile özelliklerinin, çocuğun kurban veya zorba olması açısından önemli bir değişken olduğunu ortaya koymaktadır (Önder & Yurtal, 2008). Gelişim süreci açısından baktığımızda ise hayata dair deneyimlerin ilk kazanıldığı ortam olan aile ortamı, aynı zamanda, çocuğun ahlaki kayıtsızlık ve zorbalığa dair bilişsel yargılarının şekillendirilmesi açısından ilk ortam olmaktadır. Ebeveynler arası şiddete maruz kalan çocukların negatif ilişki paternleri öğrenmede risk altında olduğu düşünülmekte ve bu çocukların fiziksel agresyon sergilemeye karşı daha fazla eğilim gösterdiği görülmektedir (Bauer, Herrenkohl, Lozano, Rivara ve ark., 2006). Lepistö, Luukkaala ve Paavilainen'in (2011) ergenlerle gerçekleştirdikleri çalışma, çocukların aile içi şiddet deneyimlerinin, okulda zorba ve mağdur olma olasılıklarını %5-10 arasında değişen oranlarda arttırdığını göstermiştir. İsveç'te gerçekleştirilen diğeri bir çalışmada zorbalığa maruz kalan (kadınların %36'sı, erkeklerin %26'sı) ya da akranlarına zorbalık uygulayanların (kızların %24'ü, erkeklerin %36'sı) önemli bir kısmının aile ortamında ebeveynler arası şiddete tanık olmakla birlikte fiziksel ve duygusal şiddete maruz kaldığı sonucuna varılmıştır (Lucas, Jembro, Tindberg, & Janson, 2015). Hoetger, Hazen ve Brank (2015) yapmış oldukları araştırmayla akran zorbalığında çoğunlukla okullara ait koşulların ele

alındığının ve zorbalık davranışını ortaya çıkaran diğer dinamiklerin de olduğunun altını çizmişlerdir. Zorbalık davranışına ilişkin deyimlerine yönelik olarak yetişkin katılımcılarla birlikte gerçekleştirilen söz konusu çalışmada katılımcıların kardeşler arasında yaşanan zorbalık davranışıyla aile dışındaki akrabalarıyla yaşanan zorbalık davranışını benzer şekilde algıladıkları sonucuna varılmıştır (Hoetger, Hazen, & Brank, 2015).

Belirtilenler ışığında, ortaokul döneminde eğitimine devam eden çocuklarla yapılan bu çalışmada, cinsiyet, aile içi şiddete tanık olma, şiddete maruz kalma, maruz kalınan ve tanık olunan şiddet türü açısından zorbalığa dair bilişsel yargıların farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi; zorbalığa dair bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırıcılıkla ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma sürecinin ilk aşamasında söz konusu çalışmanın detayları Trakya Üniversitesi Etik Kurulu'na sunulmuş ve izin başvurusunda bulunulmuştur. Etik Kurul tarafından sunulan 19/12/2018 tarihli 11/09 numaralı karar doğrultusunda araştırma grubu belirlenmiş ve çalışma başlatılmıştır.

Araştırma Grubu

İstanbul ili kapsamında gerçekleştirilen bu çalışmanın araştırma grubunu 2018-2019 eğitim öğretim yılında ortaokula devam eden 11-15 yaş grubundaki öğrenciler oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ulaşılmaması hedeflenen örneklem sayısını belirlemek için %90 güven seviyesinde %5 hata payı ile hesaplama sistemi kullanılmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın (2018), 2017-2018 eğitim-öğretim yılına dair raporunda İstanbul ilinde ortaöğretime devam eden öğrenci sayısı 970031 olarak raporlanmış olup raporda belirtilen öğrenci sayısı doğrultusunda İstanbul ili evreninden %90 güven seviyesinde %5 hata payı ile yapılan hesaplamalarda örneklem için öğrenci sayısı 273 olarak hesaplanmıştır. Yapılan veli bilgilendirme ve onam çalışmaları neticesinde ise söz konusu örneklem sayısına ulaşılmış ve İstanbul ili kapsamında gerçekleştirilen çalışmaya farklı sosyoekonomik düzeydeki okullarda öğrenim gören %50.7 (152)'si kadın, %49.3 (148)'ü erkek olmak üzere toplam 300 öğrenci katılmıştır.

Veri toplama yöntemi olarak anket/ölçek uygulaması tercih edilmiş ve çalışmaya katılan öğrencilere araştırmanın amaçları çerçevesinde belirlenen Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği, Tepkisel ve Amaçlı Saldırıcılık Ölçeği veri toplama araçları uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu'nda cinsiyet, yaş, kişinin şiddete maruz kalıp kalmadığı, eğer şiddet öyküsü varsa kim tarafından ne kadar süre şiddete maruz kaldığı, ebeveynlerinden birinin veya kardeşlerinin şiddete maruz kalıp kalmadığı ve kim tarafından şiddete maruz kaldığı, ebeveynlerinin eğitim durumu ve medeni durumlarına dair bilgiler elde etmeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Zorbalığa Dair Bilişler Ölçeği: Gökçaya ve Teksinav Sütçü (2015) tarafından geliştirilen ölçek 22 maddeden oluşmaktadır. İç tutarlılık katsayısı .91 olarak bulunan ölçeğin açıklanan varyansı %48.73 ve test tekrar test güvenilirliği .79 olarak hesaplanmıştır. Ölçek zorbalıkla ilgili bilişsel özellikleri ölçmektedir. Dört dereceli Likert tipine sahip olan ölçeğin psikometrik özellikleri ortaokul öğrencilerine uygulanarak incelenmiştir. Ölçek üç faktörlü olarak bulunmasına rağmen tek boyutlu olarak puanlanması daha uygun görülmüştür. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde Bandura'nın ahlaki kayıtsızlık yaklaşımı çerçevesinden hareket edilmiştir.

Tepkisel ve Amaçlı Saldırıcılık Ölçeği: Boxer, Tisak ve Goldstein (Boxer, Tisak & Goldstein, 2004) tarafından ergenler için geliştirilen ölçek, tepkisel saldırıcılık, amaca yönelik saldırıcılık, özgeci olumlu sosyal davranış, tepkisel olumlu sosyal davranış, amaca yönelik olumlu sosyal davranış olmak üzere beş faktörlü olarak tasarlanmıştır. Cronbach alfa değerleri özgeci olumlu sosyal davranış için .83, tepkisel olumlu sosyal davranış için .85, amaca yönelik olumlu sosyal davranış için .90, tepkisel saldırıcılık için .85, amaca yönelik saldırıcılık içinse .79 olarak hesaplanmıştır. Bayraktar, Kındap, Kumru ve Sayıl (2010) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları

ortaokul ve lise çağındaki ergenler üzerinde yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin dört faktörlü olduğu ve varyansın %57.69'unu açıkladığı görülmüştür. Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık alt boyutları tek bir faktörde toplanırken, tepkisel olumlu sosyal davranış, amaca yönelik olumlu sosyal davranış ve özgeci olumlu sosyal davranış olmak üzere üç ayrı faktörün ayrıştırılabileceği görülmüştür. Ölçeğin doğrulayıcı faktör analizi esnasında iyi uyum değerlerine sahip olmadığı görüldüğünden öğrenciler tarafından anlaşılmadığı düşünülen bir madde çıkarılarak analiz işlemi tekrarlanmıştır. Ayrıca maddeler arasında modifikasyonlar yapılmıştır. Böylece $\chi^2(243, N = 409) = 642.64, p < .001, RMSEA = .06, CFI = .90$ sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin sadece Saldırgan Davranış alt boyutu, Tepkisel Olumlu Sosyal Davranış alt boyutu arasında olumsuz ilişki bulunurken, Özgeci Olumlu Sosyal Davranış ve Saldırgan Davranış arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Araştırma örnekleminde iç tutarlık katsayılarının .75 ve .90 arasında değiştiği görülmüştür. Bu araştırma kapsamında ölçeğin tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık alt boyutu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS.20 paket programı kullanılmıştır.

Analiz sürecinde değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için pearson korelasyon analizi; yordama durumunun incelenmesinde lineer regresyon analizi kullanılmıştır. Fark testlerine yönelik analizlerde ise ilişkisiz grup t testi, Kruskal Wallis ve Mann Witney U testleri uygulanmıştır.

BULGULAR

Demografik Bilgiler

Araştırmanın çalışma grubunu %50.7'si (152) kadın %49.3'ü (148) erkek olmak üzere 300 kişi oluşturmaktadır. Grubun yaş ortalaması 12.49 olup, çalışma grubundaki en büyük katılımcı 15 en küçük katılımcı ise 11 yaşındadır.

Çalışma grubunun %30'u (90) şiddete maruz kaldığını, %62.7'si (188) şiddete maruz kalmadığını belirtirken %7.3'ü (22) soruya yanıt vermemiştir. Maruz kalınan şiddet türleri %17.7'si (53) fiziksel, %11'i (33) duygusal, %1'i (3) cinsel, %3'ü (9) ekonomik şiddet olarak dağılım göstermektedir. Şiddet gördükleri kişi açısından bakıldığında ise cevapların anne %10.3 (31), baba %6 (18), öğretmen %5.7 (17), kardeş %3.3 (1) şeklinde dağılım gösterdiği saptanmıştır.

Baba tarafından anneye uygulanan şiddetin ele alındığı soruya katılımcıların %10.7'si (32) evet, %85.7'si (257) hayır cevabını verirken %3.7'si (11) yanıt vermemiştir. Babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %6.7'si (20) bu şiddeti fiziksel, %3.7'i (11) duygusal, %3'i (1) ekonomik şiddet olarak belirtmiştir.

Anne tarafından babaya uygulanan şiddetin ele alındığı soruya katılımcıların % 4.3'ü (13) evet, %89.3'ü (268) hayır cevabını verirken %6.3'ü (19) bu soruya yanıt vermemiştir. Annenin babaya uygulanan şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %2.3'ü (7) bu şiddeti fiziksel, %1.7'si (5) duygusal, %3'ü (1) ekonomik şiddet olarak belirtmiştir. Kardeşe uygulanan şiddetin varlığına ilişkin olarak ise katılımcıların %15.3'ü (46) evet, %80.3'ü (241) hayır cevabını verirken %4.3'ü (13) bu soruya yanıt vermemiştir. Kardeşe uygulanan şiddete tanık olduğunu belirtenlerin %12.7'si (38) bu şiddeti fiziksel, %2'si (6) duygusal, %3'ü (1) cinsel ve %3'ü (1) ekonomik şiddet olarak tanımlamıştır.

Regresyon Analizi

Tablo 1. Zorbalıkla ilişkili bilişlerin tepkisel ve amaçlı saldırganlığı yordamasına ilişkin regresyon analizi

	Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık			
	B	SE	B	t
Zorbalığa dair bilişler	.422	0.67	.342**	6.291
R ²		.12		
F		39.576**		

Tablo 1’de yer alan veriler doğrultusunda zorbalığa dair bilişsel yargıların tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık sonucunun tahmin edilmesinde anlamlı seviyede ($\beta = -.34$, $t(298) = 6.30$, $p < .001$) etkili olduğu görülmektedir. Zorbalığa dair bilişler aynı zamanda önemli oranda tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık testinin sonuçlarının varyansını ($R^2 = .12$, $F(1, 793) = 39.58$, $p < .001$) açıklamaktadır. Zorbalığa dair bilişler tepkisel ve amaca yönelik zorbalıkta toplam varyansın %12’sini açıklamaktadır.

Fark Testleri

Tablo 2. Cinsiyet değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Kadın	152	31,3026	6,62430	,53730	-2,162	298	,031
	Erkek	148	33,0203	7,13187	,58624			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Kadın	152	14,8882	7,80011	,63267	-1,629	298	,104
	Erkek	148	16,4865	9,16032	,75297			

Tablo 2’de belirtildiği üzere çalışma grubundaki kadın ve erkeklere ait zorbalığa ilişkin bilişler ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanları karşılaştırıldığında kadınların zorbalığa ilişkin bilişler toplam puan ortalamalarının ($t=-2,162$, $sd=298$, $p<.05$) erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık, tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının ($t=-1,629$, $sd=298$, $p>.05$) cinsiyetler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmektedir.

Tablo 3. Şiddete maruz kalma değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Evet	90	34,3889	7,28350	,76775	3,464	276	,001
	Hayır	188	31,3670	6,56668	,47892			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Evet	90	18,2778	9,43461	,99450	3,138	276	,002
	Hayır	188	14,8085	8,21018	,59879			

Tablo 3’te görüldüğü üzere, öğrencilerin zorbalığa ilişkin bilişler ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının şiddete maruz kalma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda, grupların zorbalığa ilişkin bilişler puanları ($t=3,464$, $Sd=276$, $p<.001$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının ($t=3,138$, $Sd=276$, $p<.01$) aritmetik ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Şiddete maruz kalan öğrencilerin toplam puan ortalamaları, şiddete maruz kalmayanların toplam puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 4: Şiddet türü açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	p
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	57	18,7544	9,40798	1,24612	.628	88	.532
	Duygusal	33	17,4545	9,56913	1,66577			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Fiziksel	57	34,5263	7,43329	,98456	.234	88	.816
	Duygusal	33	34,1515	7,12444	1,24020			

Tablo 4’te belirtildiği üzere zorbalığa ilişkin biliş ile tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının şiddet türü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına baktığımızda zorbalığa dair biliş ($t = 0.628$, $sd=88$, $p>.05$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık ($t=0.234$, $sd=88$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 5: Şiddeti uygulayan kişi(ler) açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	x^2	sd	P
Zorbalığa dair biliş	Anne	31	39,47	1.777	3	.620
	Baba	18	48,81			
	Kardeş	10	40,65			
	Aile dışı bireyler	26	44,10			
	Total	85				
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Anne	31	49,11	3.411	3	.332
	Baba	18	41,06			
	Kardeş	10	42,20			
	Aile dışı bireyler	26	37,37			
	Total	85				

Zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının şiddet görülen kişi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan non-parametrik Kruskal Wallis H Testi sonuçlarının yer aldığı Tablo 5'e baktığımızda zorbalığa dair bilişler ($x^2=1,777$, $sd=3$, $p>.05$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık ($x^2=3,411$, $sd=3$, $p>.05$) toplam puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Tablo 6. Babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olma değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Evet	32	35,0938	6,70272	1,18488	2,716	287	,007
	Hayır	257	31,6887	6,68578	,41705			
	Toplam	289						
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Evet	32	17,8438	7,31375	1,2929	1,488	287	,138
	Hayır	257	15,4591	8,68634	,54184			
	Toplam	289						

Tablo 6'da görüldüğü üzere, öğrencilerin zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının babanın anneye uyguladığı şiddete tanık olma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız grup t testi sonucunda, gruplar arasında zorbalığa ilişkin bilişler toplam puanlarının ($t=2,716$, $Sd=287$, $p<.01$) anlamlı düzeyde farklılaştığı saptanmıştır. Ancak, tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık toplam puanlarının ($t=1,488$, $Sd=287$, $p>.05$) ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bunun beraberinde, babasının annesine şiddet uyguladığına tanık olan öğrencilerin puan ortalamaları, şiddete maruz kalmayanların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir.

Tablo 7: Babadan anneye uygulanan şiddet türü açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
						t	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	20	19,0000	7,54635	1,68741	1.161	30	.549
	Duygusal	12	15,9167	6,77507	1,95579			
Tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık	Fiziksel	20	36,9000	6,79706	1,51987	2.070	30	.524
	Duygusal	12	32,0833	5,56708	1,60708			

Zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık puanlarının babanın anneye uygulanan şiddet türü değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonuçlarına göre (Tablo 7) zorbalığa dair bilişler ($t=1,161$, $sd=30$, $p>.05$) ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık ($t=2,070$, $sd=30$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

Anne tarafından babaya uygulanan şiddet türü açısından baktığımızda ise katılımcılardan sadece 13'ü (%53.8'i fiziksel şiddet; %46.1'i duygusal şiddet) annesinin babasına şiddet uyguladığını belirtmiştir.

Tablo 8. Kardeşe uygulanan şiddet değişkeni açısından analiz sonuçları

Puan	Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	Sh $\bar{x}$	<i>t</i> Testi		
						<i>t</i>	Sd	P
Zorbalığa dair biliş	Evet	46	35,5652	7,50008	1,10583	3,900	285	,000
	Hayır	241	31,3942	6,47416	,41704			
	Toplam	287						
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Evet	46	20,7609	10,09331	1,4889	4,415	285	,000
	Hayır	241	14,8382	7,96416	,51302			
	Toplam	287						

Tablo 8’de belirtildiği üzere, öğrencilerin zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının kardeşe uygulanan şiddete tanık olma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonucunda, grupların zorbalığa dair bilişler toplam puanlarının ($t=3,900$, $Sd=285$, $p<.001$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık toplam puanlarının ($t=4,415$, $Sd=285$, $p<.001$) ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kardeşe uygulanan şiddete tanık olan öğrencilerin puan ortalamaları, kardeşe uygulanan şiddete tanık olmayanların puan ortalamalarından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 9. Kardeşe uygulanan şiddet türü açısından

		N	S.O.	S.T.	U	z	P
Zorbalığa dair biliş	Fiziksel	40	22,90	916,00	119,00	-.033	.432
	Duygusal	6	27,50	165,00			
	Toplam	46					
Tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık	Fiziksel	40	23,48	939,00	96,00	-.785	.974
	Duygusal	6	23,67	142,00			
	Toplam	46					

Zorbalığa ilişkin bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının anne ve baba tarafından kardeşe uygulanan şiddet türü değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan non-parametrik Mann Whitney U testi sonuçlarına göre (Tablo 9) zorbalığa dair bilişler ($U=119,00$, $z=-.033$, $p>.05$) ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık ($U=96,00$, $z=-.785$, $p>.05$) puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır.

TARTIŞMA

Hoetger, Hazen ve Brank (2015), akran zorbalığında çoğunlukla okullara ait koşulların ele alındığının ve zorbalık davranışına neden olan aile içi dinamiklerin de olduğunun altını çizdiği çalışmada aile içinde yaşanan şiddet deneyimleriyle akranlar arasında yaşanan zorbalık davranışı arasında benzer algıların olduğu sonucuna varmıştır. Kamboçya’da lise grubu öğrencileriyle yapılan diğer bir çalışmada aile içi şiddete tanık olma ile zorbalık davranışı arasındaki ilişki ele alınmış ve çalışmadan elde edilen sonuçlar zorbalık davranışının aile içi şiddete tanık olmanın neden olduğu içselleştirilmiş semptomlardan biri olduğunu ortaya koymuştur. Ayran (2013) ise, yapmış olduğu çalışmada, aile bireyleri arasında yaşanan şiddete tanıklık eden ve aile üyeleri tarafından kendisine şiddet uygulandığını belirten öğrencilerin daha fazla zorbalık döngüsünde yer aldığını ifade etmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar da değişkenler kapsamında yapılan bütün analizler aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalan katılımcıların zorbalığa dair bilişler ve tepkisel ve amaca yönelik saldırıcılık puanlarının aile içi şiddete tanık olmayan/maruz kalmayan gruba oranla anlamlı bir şekilde yüksek çıktığını göstermektedir. Buna karşılık, maruz kalınan ya da tanık olunan şiddet türleri ve şiddeti uygulayan kişiler bağlamında yapılan karşılaştırmalarda anlamlı sonuçlara ulaşılmadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda, literatürdeki güncel verilerle birlikte değerlendirdiğimizde, maruz kalınan ya da tanık olunan şiddetin türünün ya da tanımlanan bu şiddetin kim tarafından uygulandığından daha önemli olan asıl değişkenin “aile içi şiddete tanık olma ya da maruz kalma” olduğunu söyleyebilmekteyiz. Diğer bir

noktada, bu çıkarım bizi Bandura (2002) ve Yadava, Sharma ve Sharma (2008) tarafından ele alınan ahlaki kayıtsızlık kavramına geri götürmektedir. Aile içi şiddete tanık olma ya da maruz kalma neticesinde şiddet davranışından etkilenen birey bu davranışı meşrulaştırabilmekte ve aile sonrasındaki ikinci sosyal etkileşim ortamı olan akranlarıyla olan ilişkisine bu davranışını taşıyabilmektedir. Alkhalayleh ve Newlyn (2015) de yapmış oldukları çalışmayla söz konusu durumu destekler sonuçlara ulaşımlardır. Çalışmaya göre, aile içi şiddete tanık veya maruz kalan çocukların, zorbalık davranışlarını sadece normal olarak değil, ebeveynler tarafından övülen veya ödüllendirilen bir davranış olarak algılama eğiliminde oldukları görülmüştür (Alkhalayleh & Newlyn, 2015). Bu durumun, psikolojik gelişimleri üzerindeki etkisi olarak bu tür davranışları normalleştirmeleri ve bunu okul ortamında sürdürmelerinin muhtemel olduğu görüşüne varılmıştır.

Aile şiddete maruz kalma ile zorbalığa dair bilişsel yargıların oluşumu arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda ise, zorbalığa dair bilişlerin kişideki bazı şemaları (yetki/beklenti şeması, yetersiz öz kontrol/öz disiplin şeması ve kusurluluk/utanç şeması) yordadığı görülmüş ve bu şemaların zorbalığa ilişkin bilişlerin bağımsız olumlu yordayıcıları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tarçarıl Erol, 2015). Genellikle akranları tarafından seilmeyen ve saldırgan olarak görülen önemli sayıda zorbanın liderlik nitelikleri, yeterlikleri ve varlıkları ile diğer gruplar tarafından hem popüler hem de güçlü olarak görüldüğü bilinmektedir (Vaillancourt, Hymel, & McDougall, 2003). Mevcut çalışmada da benzer sonuçlara ulaşıldığını söylemek mümkündür. Analizler neticesinde, aile içi şiddete tanık olan ya da maruz kalan ve/veya ebeveynler arasındaki şiddete tanıklık eden çocuklarla aile içi şiddete ilişkin olumsuz deneyime sahip olmayan grubu karşılaştırdığımızda aile içi şiddete yönelik herhangi bir yaşantıya sahip olan grubun zorbalığa dair bilişsel yargı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Alanyazında yer alan ilgili verilerle birlikte ele alındığında ise, zorbalık çerçevesinde gözlenen tutum ve davranışlar bağlamında, aile içi şiddetin çocukların şiddet algısını şekillendirdiği ve bilişsel yargılarında olumsuz bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir. Şiddete (zorbalığa) ilişkin bilişsel yargılarındaki bu değişimin çocukları zorbaca tavır ve davranışlar sergilemesine ve/veya zorbalık bağlamında davranış sergileyen akranlarını yüceltme eğilimi göstermelerine sebebiyet verebilmektedir. Bu tablo ise, ebeveynler arası şiddete tanıklık etme gibi şiddetten dolayı olarak etkilenmiş olmanın bile şiddet döngüsünü ya da şiddete yönelik normalleştirmeyi beraberinde getirdiğini bize göstermektedir.

Çalışma kapsamında ele alınan diğer bir değişken de tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık davranışıydı. Bulgular zorbalığa dair bilişler tepkisel ve amaca yönelik saldırganlığı yordadığını göstermiştir. Konuya ilişkin çalışmalara bakıldığında, akran zorbalığı ile tepkisel ve amaca yönelik saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda saldırgan davranış gösterenlerin ahlaki kayıtsızlık mekanizmalarını kullanmaya daha yatkın olduğu görülmüştür (Gini, 2006). Almeida, Correia ve Marinho (2009) ve Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger (2012), zorbalık davranışı gösterenlerin daha fazla ahlaki kayıtsızlık gösterdiğini ve daha az ahlaki sorumluluk taşıdıklarını belirtmişlerdir. Yadava, Sharma ve Sharma (2008) çeşitli ahlaki kayıtsızlık mekanizmaları arasından ahlaki meşrulaştırma ve kurbanı suçlamanın zorbalık davranışının en anlamlı biçimde yordayıcısı olduğunu saptayarak; zorbalıların, hipotetik olarak başka bir zorbanın davranışlarını meşrulaştırdıklarını, benmerkezci bir bakış açısıyla değerlendirdiklerini ve bu değerlendirmeyi kazançlar üzerinde temellendirdiklerini dile getirmişlerdir. Hymel, Rocke-Henderson ve Bonanno (2005) tarafından yapılan bir çalışmada, ahlaki kayıtsızlığın zorbalığı açıklama oranı %38 olarak bulunmuştur. Burton, Florell ve Gore (2013), yapmış oldukları çalışmalarında, zorba-mağdurların, zorbalardan daha yüksek koruyucu ve tepkisel amaçlı saldırganlığa sahip olduğunu belirtmiştir. Salmivalli ve Nieminen (Salmivalli, & Nieminen, 2002), zorbalıların hem tepkisel hem de koruyucu amaçlı saldırganlığın yanı sıra sadece tepkisel ve sadece koruyucu amaçlı saldırganlık puanlarının da mağdur ve mağdur-zorbalardan daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Ayrıca, aynı çalışmada akran zorbalığına uğrayan mağdurların tepkisel amaçlı saldırganlık puanlarının koruyucu amaçlı saldırganlık puanlarından daha yüksek olduğu görülmüştür (Salmivalli, & Nieminen, 2002).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma kapsamında şiddet türünün zorbalık davranışını göstermede ve normalleştirmede istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Bununla birlikte, aile içi şiddet olgusuna tanık

olma ya da maruz kalmanın önemli bir etken olduğu saptanmıştır. Diğer bir noktada, elde edilen veriler ışığında şiddet türlerinin ayrı ayrı anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılsa da olgunun bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Aile içi şiddet kapsamında çocuğun süreçten etkilenme noktası genellikle fiziksel, cinsel ve duygusal şiddet bağlamında ele alınmaktadır. Buna karşın, bu çalışmadan elde edilen veriler, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, aile içinde uygulanan ekonomik şiddetin de çocuğun zorbalık davranışlarını meşrulaştırmasında etkili olduğunu düşündürmektedir. Bu noktada, akranlar arasındaki zorbalık davranışı değerlendirilirken bu şiddet türünün de göz önünde bulundurulması ve konuya ilişkin yapılacak sonraki çalışmalarda davranışın ortaya çıkışına neden olan etkenler kapsamında aile içi ekonomik şiddetin varlığının sorgulanması önerilmektedir.

Akran zorbalığı söz konusu olduğunda zorbalıktan sadece zorba, mağdur veya zorba/mağdurlar arasında yaşanan bir süreç olarak bahsedilemeyeceği; sistem içerisinde yer alan ancak bu rollerde bulunmayan çocukların da zorbalık döngüsünün devamlılığında katkı sahibi olabileceği öngörülmektedir. Aile içi şiddete tanık olan ya da aile şiddet mağduru olan çocukların zorbalığa (saldırganlığa) dair bilişsel yargılarında gözlemlenen değişimin, zorbalığın bir tür güce sahip olma aracı olarak algılanmasında ve zorbalık uygulayan kişilere saygı duyulmasında etkili olduğundan çalışma kapsamında bahsedilmiştir. Bu durum da bize, zorbalık uygulayan kişinin zorbalık yoluyla edinmeyi amaçladığı sonucun zorbalığa hiçbir şekilde müdahil olmayan ancak zorbalığa dair bilişsel yargıları nedeniyle pekiştirici görevi gören grubun tepkileri tarafından sağlandığını düşündürmektedir. Bu nedenlerden ötürü, söz konusu döngünün ele alındığı çalışmalardan elde edilecek sonuçların akran zorbalığına ilişkin dinamiklerin açıklanmasında etkili olacağına inanılmaktadır. Katılımcıların zorba, mağdur ve/veya zorba/mağdur olma durumlarının ele alınmadığı ve çalışmanın sınırlılıklarından biri olarak belirtilebilecek bu ilişkinin gelecekte yapılacak araştırmalarda değerlendirilebileceği öngörülmektedir.

Son olarak, mevcut çalışmanın sonuçlarının İstanbul iliyle ve 11-15 yaş grubuyla sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda benzer çalışmaların diğer illerde de tekrarlanmasının ve dinamikler arasındaki ilişkinin farklı yaş grupları çerçevesinde ele alınmasının genel bir tablonun çıkarılabilmesi hususunda gereklilik arz ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E., Çetin, G., İnanıcı, M. A., Polat, O., Sözen, M.Ş. ve Yavuz, F. (2004). *Aile içi şiddet*. 11 Şubat 2019 tarihinde <https://www.ttb.org.tr/eweb/adli/6.html> adresinden erişildi.
- Alkhalayleh, H. and Newlyn, D. (2015). Domestic violence and school bullying: an examination of the inextricable link between the two and the use of restorative justice to break the cycle. *International Journal of Business, Economics and Law*, 8(4), 147-154.
- Almeida, A., Correia, I. and Marinho, S. (2009). Moral disengagement, normative beliefs of peer group, and attitudes regarding roles in bullying. *Journal of School Violence*, 9(1), 23-36.
- Ayran, G. (2013). *Ergenlerdeki akran zorbalığı ile ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*, 3,193-209.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31, 101-119.

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G.V. and Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of personality and social psychology*, 71(2), 364.
- Bauer, N.S., Herrenkohl, T.I., Lozano, P., Rivara, F.P., Hill, K.G. and Hawkins, J.D. (2006). Childhood bullying involvement and exposure to intimate partner violence. *Pediatrics*, 118(2), e235-e242.
- Bayraktar, F., Kındap, Y., Kumru, A. ve Sayıl, M. (2010). Olumlu Sosyal ve Saldırgan Davranışlar Ölçeği'nin ergen örnekleminde psikometrik açıdan incelenmesi. *Türk Psikoloji Yazıları*. 13(26), 1-13.
- Boxer, P., Tisak, M.S. and Goldstein, S.E. (2004). Is it bad to be good? An exploration of aggressive and prosocial behavior subtypes in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(2), 91-100.
- Burton, K.A., Florell, D. and Gore, J.S. (2013). Differences in proactive and reactive aggression in traditional bullies and cyberbullies. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 22(3), 316-328.
- Camodeca, M. and Goossens, F.A. (2005). Aggression, social cognition, anger and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(2), 186-197.
- Camodeca, M., Goossens, F.A., Terwogt, M.M. and Schuengel, C. (2002). Bullying and victimization among school-age children: Stability and links to proactive and reactive aggression. *Social Development*, 11(3), 332-345.
- Dadouch, N. (2017). *Your child is watching you: explaining the association between witnessing domestic violence and direct aggression and indirect aggression in youth by moral disengagement*. Unpublished master thesis, Clinical Forensic Psychology, Tilburg University, Holland.
- Deptula, D.P. and Cohen, R. (2004). Aggressive, rejected, and delinquent children and adolescents: A comparison of their friendships. *Aggression and Violent Behavior*, 9(1), 75-104.
- Dodge, K.A. and Coie, J.D. (1987). Social information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology* 53, 1146-1158.
- Dunlap, L.L. (2004). *What all children need: theory and application*. (Second Edition). Maryland: University Press of America.
- Gini, G. (2006). Social cognition and moral cognition in bullying: what's wrong? *Aggressive Behavior*, 32(6), 528-539.
- Gökkaya, F. ve Sütçü, S.T. (2015). Çocuklar için Zorbalıkla İlgili Bilişler Ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin değerlendirilmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16(Ek sayı.1), 54-63.
- Hoetger, L.A., Hazen, K.P. and Brank, E.M. (2015). All in the family: A retrospective study comparing sibling bullying and peer bullying. *Journal of Family Violence*, 30(1), 103-111.
- Houndoumadi, A. ve Pateraki, L. (2001). Bullying and bullies in Greek elementary schools: Pupils' attitudes and teachers'/parents' awareness. *Educational Review*, 53(1), 19-26.
- Hymel, S., Henderson, R. and Bonanno, N.R. (2005): Moral disengagement: a framework for understanding bullying among-adolescents. Peer victimization in schools: an international perspective. *Special Issue of the Journal of Social Sciences*, 8, 1-11.
- Kenney, K.L. (2012). *Domestic violence*. Minnesota: Abdo Publishing.
- Lepistö, S., Luukkaala, T. and Paavilainen, E. (2011). Witnessing and experiencing domestic violence: a descriptive study of adolescents. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 25(1), 70-80.

- Lucas, S., Jembro, C., Tindberg, Y. and Janson, S. (2015). Bully, bullied and abused. Associations between violence at home and bullying in childhood. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(1), 27-35.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Milli Eğitim istatistikleri örgün eğitim 2017-2018*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Murphy, A.G. (2009). *Character education: dealing with bullying*. New York: Chelsea House Publisher.
- Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495-510.
- Önder, F.C. ve Yurtal, F. (2008). Zorba, kurban ve olumlu özellikler taşıyan ergenlerin aile özelliklerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8(3), 805-832.
- Padgett, S. and Notar, C.E. (2013). Bystanders are the key to stopping bullying. *Universal Journal of Educational Research*, 1(2), 33-41.
- Perren, S. and Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2(2), 531-562.
- Price, J.M. and Dodge, K.A. (1989). Reactive and proactive aggression in childhood: Relations to peer status and social context dimensions. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 17(4), 455-471.
- Salmivalli, C. and Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28(1), 30-44.
- Tarçarıl Erol, B. (2015). *Investigating early maladaptive schemas among secondary school children in regard to peer bullying and victimization*. Unpublished master thesis, Bahcesehir University Clinical Psychology, Istanbul.
- Vaillancourt, T., Hymel, S. and McDougall, P. (2003). Bullying is power: Implications for school-based intervention strategies. *Journal of Applied School Psychology*, 19(2), 157-176.
- Williamson, R.E., Reed, D.E., Wickham, R.E. and Field, N.P. (2018). The mediational role of posttraumatic stress in the relationship between domestic violence exposure and peer victimisation: A Cambodian sample. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 23(1), 28-38.
- Yadava, A. Sharma, N.R. and Sharma, S. (2008). Understanding bullying: A moral disengagement framework. *Counselling: Theory, Research and Practice*, 147-160. 01.07.2019 tarihinde <http://globalvisionpub.com/globaljournalmanager/pdf/1389682809.pdf> adresinden erişildi.